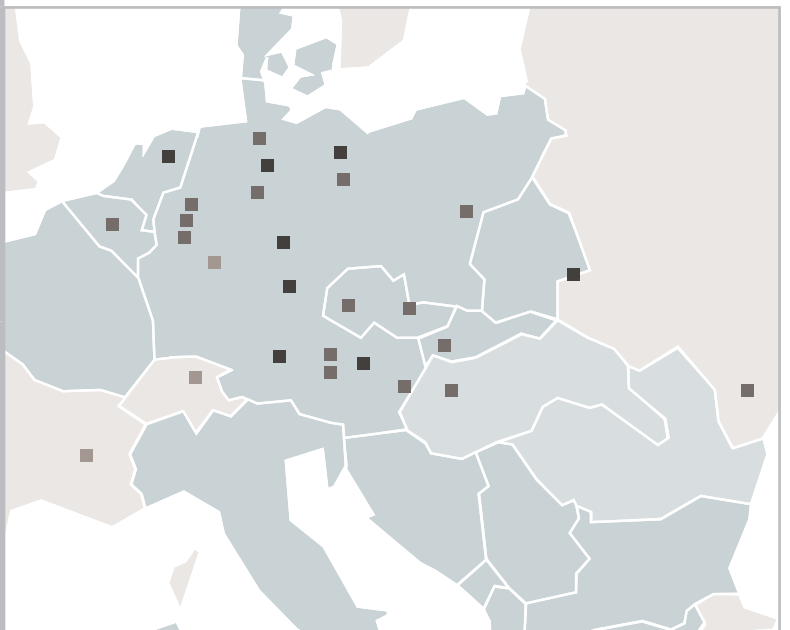

So sas la evropakê Řomengê taj Sintongê pe vrjama kata o holokausto řinado

SÎĀRITORJENGO MANUALO

Avtorur/avtorkinje: Gerhard Baumgartner,
Irmgard Bibermann, Maria Ecker, Robert Sigel

www.romasintigenocide.eu

E struktura kata l' sičarimaskê materijalur	3
Le Řom: La Evropako maj baro minoriteto	5
Adicionalni informacije pa l' partikularni bučakê patrja	10
E buči biografijenca: Bazakê gîndur	20
E buči biografijenca: Sičarimaskê rekomandacije	22
E buči biografijenca: Bazakê gîndur	27
E buči biografijenca: Metode palaj buči fotografijenca	29
Sar kêrdile le stereotipur kata l' historijakê patretur – sostar taj sar šaj te dekonstrujin pe kasave patretur	40

Impresumo:

Avtorur/avtorkinje: Gerhard Baumgartner, Irmgard Bibermann,
Maria Ecker, Robert Sigel

Redakcija: Maria Ecker, Karen Polak, Werner Dreier

Grafika: Sabine Sowieja

erinnern.at
Kirchstraße 9/2
6900 Bregenz

E STRUKTURA KATA L' ŠIČARIMASKÊ MATERIJALUR Gerhard Baumgartner

La bućakê patrja kata Webside romasintigenocide.eu prezentirin le esencialni teme taj pecimata kata o genocido kaj ankêrdilo pe l' Ŗom taj Sinti. O losarimos kata l' teme kêrdjam ande kooperacija reprezentantonca kata l' diverzni evropakê Ŗomengê taj Sintonengê organizacije taj vi ande kooperacije bute historijakê ekspertonca anda l' respektivni thema. La bućakê patrja sî ekskluzivno pa kodola thema, kaj sas le Ŗom taj Sinti mařkar le bêř 1933 taj 1945 mundarde.

Svako bućaki patrin prezentiril jeg centralno pecimos vaj jeg centralno elemento la progonoska historjako, savo sîkadol eksplicitno po titulo taj sîkadol pe sama kata 'k historijako patreto. Pařa jeg skurto introdukcijako teksto arakhadon pe svako bućakî patrin kontinuimaskê informacije pe rubrika „Ŗanglen tumen“. Pe rubrika „Tumari bući“ arakhadon konkretni bućakê direkcije paj partikularno tematika taj informacije paj řêdêćina le patretoski. Jeg vrjamaki linija pe la patrijaki stîngo rig sîkavel o bêř taj la vrjamaki perioda kata o partikularno patreto.

La bućakê patrja sî grupirime pe panž tematićni kapitlur. La bućakê patrja ka kapitlo A kam den jek introspekcija paj situacija kata l' evropakê Ŗom taj Sinti po teljarimos kata o 20. řêlutno bêř. O kapitlo B prezentiril fundamentalni progonoskê taj iskljućimaskê elementur kata l' Ŗoma taj Sinti već lungo vrjama anglaj vrjama, kaj avile le nacionalsocialistur pe zor. O kapitlo C skiciril le progonoski radikalizacija taj sistematizacija paj rig kata l' nacionalsocialistur. La bućakê patrja kata o kapitlo D prezentirin le maj importantni elementur kata planirime genocido paj rig kata l' nacionalsocialistur taj paj rig kata l' fařistićki organizacije kaj sas le Hitleroskê řenenca phangle. O kapitlo E sîkavel e situacija le řenengi kaj nakhle řuvindes o genocido taj sîkavel lengo marimos pala priznajimos, palaj reparacija taj palaj memorjaki kultura.

Le Karl Stojkasa prezentiris jekhê ženes, kaj kam avel pe maj but kapitlur sîkado le studentonge, save čiton kaća *Homepage*. Le diverzni stacije kata leski biografija sîkaven le trajosko drom kata jeg ųomaji familija de kata le 1930-utne bês ųi ka progono pe le Hitleroskî vrjama taj ųi kaj adjesuji vrjama. Ande l' bućakê patrja arakhadon vi aver biografijakê informacije pa vuni ųom taj Sinti, po eksemplu paj Sofia Taikon vaj pa Zoni Weisz (dikh pe „Buća fotografijenca“).

Anglal kata svako kapitlo arakhadol jeg generalno pregledoskî karta, pe late arakhên le importantni pecimata pe geografijaki sama lokalisirime. Le maj but thana, kaj arakhên pe kaća karta sî logorongê thana. Te thon pe lende o *curser* kam pîterdjol tumengê suplementarno jeg bućaki patrin pa 'k partikularno logoro. Po angluno than, fokusirime sî la historijakê importantni logorja, kata l' but *Internierungslager* taj *Anhaltelager* sîkavas numa specifićni eksemplur.

LE ŘOM: LA EVROPAKO MAJ BARO MINORITETO Gerhard Baumgartner

Sode Řom taj sode Sinti trajin ande Evropa, pa kodja sîkavel amengê e estimacija, kaj sî lengo brojo karing 8 milionur. Lengê diverzni šibakê varijante sî dosta dur jek avrjatar. Vi te sî savořên p' k than jek indijaki ředêčina – ande svako řomaji varijanta arakhas, vaj maj but vaj maj cîřa, line svatur andaj persicko, armenicko taj grekicko šib – svako šib anda lende lja peskê jeg diferentno drom, sar kaj sî kodja vi ka l' avera bare šibakê grupe. Ando nordo taj ando zapado la Evropako arakhas diferentni Sintongê šiba. Ka l' řomaja šiba ande centralno taj južno Evropa arakhas but elementura kata l' balkanicka šiba, kodja sî e albanicko taj turkicko šib pe jeg rig, taj kata rumunicko, ungricko taj slavicko šib pe aver rig.

Le maj but Řom taj Sinti trajin kethane peskê diferentnone subgrupenca ande l' thema kata centralno Evropa vaj po Balkano. Kodja značil von trajin ande l' thema – sar po eksempla e Madjarska, e Slovackija, o Čexo, e Bugarska taj e Rumunija – save dine ande l' palune bêřš ande la Evropaki Unija, vaj von trajin ande l' thema, save sî pe kaća vrjama kandidatur palaj Evropaki Unija. Le brojur kata l' oficialni censusur taj le estimacije kata l' independentni organizacije, kaj sî pe manuřêkane čačimatangi sama taj kata l' Řomengê taj Sintongê organizacija sî desja diferentni. Oficialni censusur kêren pe butivar pe sama la šibaki numa adjes či maj žanen sja le Řom taj Sinti peska grupaki šib.

Kataj holokaustoski traumatizacija taj kata permanentno progono taj diskriminacija, but žene kata o minoriteto či maj kamen te aven registririme sar Řom thaj Sinti. Le manuřêski percepcija pa peste taj e percepcija le manuřêski, sar dikhêl les kak strêjino manuř, sî butivar diferentno, či maladjol butivar jek la avrjasa, anda kodja sî vi e „definicija“ le ekspertongi desja phari, kon sî Řom vaj Sinto taj kon naj. Ande vuni zapadni taj severni evropakê thema xamin pe Řomengê taj Sintongê grupe avere grupenca, save naj bêřimaskê grupe, kodja sî po eksempla le Tinker ande Irska, le Travelera ande Engleska taj ande Škotska vaj le Jeniše ande zapadno Austrija, ande južno Njamco ande severno Italija taj ande Švajcarska. Vi mařkar le investigatorja taj mařkar le reprezentantur kata l' minoritetur sî kontradikcionarni diskusije, te peren kadala grupe pe evropaki Řomengi taj Sintongi populacia vaj na.

Historija

E ředěčina kata l' evropakê Řom taj Sintí sî e severno-istočno Indija, kote trajin ři adjes narodongê grupe, kaj sî le Řomenca taj Sintonca njamo pe kulturaki taj řibaki sama. Mařkar o 5. taj 11. řelutno bêř maj bare emigracijakê grupe trade katar e Indija ande Persija taj ande Bizantija. Ande kaća perioda dije but persicka, armenicka taj grekicka svatur ande l' moderni Řomengê řiba. Kata kaća vrjama, kaj lije le Řom ande Bizantija le xristianosko paćamos, sî vi e vorba „Zigeuner“. E grekicko vorba „athinganos“ haznilas pe pala manuř kaj „nas khanikaski voja te azbadon“. Kodola manuř sas xristianski eremitur taj vi aver manuř, kaj nas tala lokalnone rajengi jurisdikcija. E vorba „Zigeuner“ sugestiril jek specifično „jurisdikcija“, tala savi trajinas le Řom ka pesko avimos ande Evropa, taj kodja vařilas parcialno ři ando 17. řelutno bêř. Ande majoritetosko druřtvo sî o svato „Zigeuner“ ři adjes phanglo negativnona, stereopitičnona notacijasa, anda kodja ři kamen le maj but Řom taj Sintí te haznil pe kado termo, kê vi von haćaren les pejorativno.

Već ando bêř 810 pomenin pe le Řom angluji data ando Konstantinopel, numa jeg maj bari migracija karing e Evropa teljarel tek ando 14. řelutno bêř. Jek bêřimasko Řomengo centro sas athoska po Peloponeso pe k' regiono anavesa „Ćikno-Egipto“. Anda kodja mothonas but Řom taj Sintí pe pesko avimos ande zapadno Evropa, kaj sî von “Egiptur”. Le englezicko termo “Gypsy” sî jek skurto verzija kata e vorba “Egyptian”, kaj sî pe anglezicko řib nakhadi. Numa řaj vi te avel, kê o termo “Egiptur” kêrdilo kadja, kê jek kotor kata l' Řom taj Sintí, save avile ande Evropa pa Egipto taj paj sverno Afrika pe iversko dopař inzêlo.

Pala o kolapso kata le xristianski krstaćki thema ande Palestina taj ande Ćikni Azija avile vi but “Zigeuner” kethane la kêtanijsa, savi ćirdja pe palpale ande zapadno Evropa. Lengê adjesutne njamur akharen pe Sintí, numa naj desja klaro katar anklistilo kodo anav. Von mothode pa peste kaj sî le “aristokraturo” vaj “egiptoskê vojvodur”, numa ćaćimasa sas le takozvani “slobodni manuřa”, kodja buřel von nas khanikaskê rajengê sluge.

Šêle bêřenca sluřinas le Řom sar muzićarja, sar poćinde kêtani, sar fabrikantur kata l' oruřje taj sas vi cenime artilerijakê fabrikantur palaj kêtanija. Tek kana formirisajle narodoskê kêtanije, athoska xasarde le grupe kata l' slobodni Sintí ando 17. řelutno bêř sja maj but peskê pozicije, von pele ando ilegaliteto taj po agor sas progonime sar „ćor“.

Le maj but Řom, kaj trajinas ande mařkaruji taj ande istočno Evropa, avile anda l' xoraxangê marimata ande l' thema kaj trajin adjes. Butivar le kristianski vojvodur dine len thana bêřimaskê. Ando bêř 1423 ankaladja le ungrosko ampêrato Sigismund jek lil, pala sigurno drom „le lojalnone Ladislausoskê taj leskê Zigeunerongê kaj sî leskê manuša“. Vuni Řom vi avile vi membrur kataj aristokracija. Ando bêř 1595 lja o Řom řtefan Răzvan ande Moldavija le governosko than jekhe vajdasko. Numa le maj but Řom la Rumunijakê kêrdile kmetur taj řobur kaj tek ando bêř 1859 slobodisajle.

E ideja, kê le Řom řaj kê avile andaj Indija, dja jek protestantosko rařaj anda zapadno ungrosko foro Győr/Raab. Ka peskê studija ando foro Leiden/Holandija prinžandilo lo indijakê studentonca aj lengi řib, kaj von vorbinas, anelas pe řib le Řomengi kata lesko them. 1763 publicirisardja vov peskê gîndur pa kodja ande 'k Bečesko řurnalo.

Le maj but řomane grupe ande istočno Evropa sas thaneskê bêřimaskê. Ande but forur, sar po eksempla ando Istanbul, trajinas von ande peskê specifični mahale. Ando 18. řêlutno bêř zumade e ampêratjasa Maria Theresia taj lako raklo o Joseph II. maj butivar zorasa, Řomen save vadjaj phirenas, te ařavel len phirimastar, te bi ařênas jekhê thaneste. Le ampêratoskê dekretur kata l' bêř 1771 taj 1782 anzarenas le Řomengê phuvja pe gava, numa pe isto vrjama lenas lendar lengê gras taj tradenas len zorasa te kêren bući sar djeseskê bućarja. But Řomengê bêřimaskê thana ande Austrija, ando Čexo, ande Slovakija, ando Ungro, ande Hrvatska, ande Srbija taj ande Rumunija vazdinisajle pe kaća dekretongi sama. Pařa e zabrana te kêren le Řom svato pe peski řib taj pařa e zabrana te ankêren von peskê zanatur maj dur, zorasa line le raj kata l' „Zigeuner“ vi lengê řavořên taj dine len „xriřćanongê familjende“ pe edukacija. But Řom nařênas kata kasavi „civilizacija“ pe zor.

Jeg inicijativa kata jeg aver habsburgerosko řeno, kata o *Erzherzog Joseph Ludwig von Österreich*, sas sja le Řomengê drago. 1888 aklisto pe leski inicijativa jeg řove kotorengo leksikono paj řomaji řib, le anavesa „Romano Csibakero Sziklaribe“, savo zumavel te kêrel kata 40 řomane dijalektur jek standardisirime řib.

Po agor kata 019.šêlutno bêrš trajin le maj but Řom ande istočno Evropa sar djeseskê bučarja, sar phuvjakê bučarja vaj sar žetvakê ažutorja. Ivende lašaren le maj but Řom pesko trajosko standardo kodolasa, kaj kêren bući sar phirimaskê zanatlje (kîrpin kêkavja, skucon šurja taj katja, kêren drotoskê buča taj grablje, lašaren ambreli, khuyen kožnice). But žene anda lende kêren peskê lovořê vi muzikasa. Le Řom taj Sinti, kaj trajin ando zapado la Evropako sî len phirimaskê biznisur, von phiren pe l' grastengê forur, kêren biznisur pe l' pijacur taj vašarur vaj kêren bući sar artistur taj muzičarja. O angažmano palaj emancipacija taj palaj socialno integracija kata l' takozvani "Zigeuner" xasajvel ando 19. šêlutno bêrš, anda l' teritorialni thema, save len pe kodja vrjama, strogo organizirime, te formirin pe. Zurale pasaportoskê taj themimaskê zakonur kêren, te ašên but Řom taj Sinti sar strêjini manuš ande pesko them, manuša bi themesko, bi lilesko. Zakonur paj vagabundaža zabranin, te le Řom ankêren maj dur peskê phirimaskê zanatur. Po agor kata 19. šêlutno bêrš le Řom aven sja maj but viktimur kata moderno policijako sistemo. Progonime kataj policija vaj phandade ande l' khêra, kaj sî te kêren bući pe zor, čořajven le Řom paso-pasostar taj aven sja maj but kriminalisirime. Pe vrjama kata angluno ljumako marimos, thon le phirimaskê Řomen bêršenca ande phanglimata aj kodja kêrel pe ande but thema. Pe aver rig služîn but thaneskê Řom ande diferentni kêtanije taj but lendar bolden pe othar sar honoririme veteranur. Pe vrjama kataj ljumaki ekonomijaki kriza, kaj buhljol maškar le duj ljumakê marimata, le konfliktur maškar l' Řom taj maškar l' gaže barjon pe grêbimaste. Le lokalni raj či maj kamen te počinen školakê love, špitalengê love taj grižîmaskê love pala le čořê řomane bučarja.

Pe vrjama maškar le duj ljumakê marimata but evropakê thema anen desja restriktivni "Zigeunergesetze". Pe kuča vrjama teljarel e registracija kata l' "Zigeuner", jeg centralno rola pe kodja sama khêlel vi e kooperacija la maškar-themutna policijasa. Pe kača vrjama angluji data ande Evropa len pe sja maj but le manušêngê najengê printur (daktiloskopija). De kata o bêrš 1912 le raj kêren fotografije kata l' „Zigeuner“, ande but thema, len lendar le najengê printur taj registririn len. Ando bêrš 1933 jek takozvano „Zigeunerkonferenz“ ankêrdol ando Oberwart/Burgenland. Reprezentirime sî sja la politikakê partije. Pe kača konferencija diskutujin pe angluji data planur palaj bući zorasa taj paj deportacija ande Afrika – kê „le Zigeuner našti prosto te mundaras le len“, malavel jek participanto la konferencijako.

Kodja kam kêren le Hitleroskê manuša, save teljaren ando bêš 1938 te deportirin Řomen taj Sinton, anglunes deportirin len ande l' bučakê logorja – sar kaj sî po eksempla o „Zigeunerlager“ ando Lackenbach/Burgenland – de kata o bêš 1941 deportirin len ande mundarimaskê logorja Auschwitz-Birkenau taj ando logoro Chełmo/Poljska. Maj but šêla miji Řom taj Sinti xain mundarimastar maškar le bêš 1938 taj 1945. Tek kata l' 1980-utne bêš paŕuglol ande Evropa lokhes e politika pa l' Řom taj pa l' Sinti taj ande l' decenije palal aven von oficalno priznajime sar minoriteto ande l' maj but evropakê thema.

Linkur palaj Řomengi historija:

Holocaust Encyclopedia: Genocide of European Roma (Gypsies), 1939–1945:
<http://www.ushmm.org>

Roma factsheets:

<http://romafacts.uni-graz.at/index.php/history/persecution-internment-genocide-holocaust/holocaust>

Kronologija kata but importantni datumur la historijakê le Řomengê:

<http://web.archive.org>

ADICIONALNI INFORMACIJE PA L' PARTIKULARNI BUČAKÊ PATRJA Gerhard Baumgartner

- A1** O patreto kêrdilo 1931 ande južno Burgenland kata e RAVAG (la Austriako angluno štatosko radiovosko društvo). O patreto sî anda 'k serija kata dešujek patretur, kêrdo pala 'k radiovoski dokumentacija. Sar jasno dićol pe l' serijakê fotografije, kê thode sas mikrofونur pe la vulicako řindo. Vuni fotografije publicirisajle maj anglal kata la reportažaki emisija ande „Radiozeitung“ kataj RAVAG. Le žene kaj ašunenas e reportaža, daštisarde pe vrjama la emisijaki, te dikhên le fotografije ando žurnalo. Le antropologur kodola vrjamakê xoadile, kaj von dikhênas kadala patretura sar fotografije kata 'k „řomengo abjav“
- A2** Paj familija Bamberger či žanel pe but. Le Max Bambergeros mundarde les ande Hrvatska. Dikh v' e bućaki patrin pa masakro ande Hrastina.
- A3** Ande 18. šêlutno bêřš le rudnikur ande antrego Evropa phandadjonas jek pala aver taj but bućarja kata l' sumnakaskê, rupeskê taj sastreskê mine xasarde peski bući taj peski trajoski baza, anda kodja lenas von te kêren bući sar phirimaskê sezonakê bućarja. Anda racionalizacije kataj moderno agrikultura, but žene anda l'gava musaj sas ando 19. šêlutno bêřš, te den pe parcialno vaj totalno la migracijakê. Numa but žene naštisarde te arakhên bući ande neve industrijakê firme vaj ande l' angarengê mine taj rudnikur. Anda kodja formirisajle po agor kata 19. šêlutno bêřš but phirimaskê grupe, specifićno ande la evropakê ekonomijakê periferije (po eksemplo ande Irska, ande Škotska, ande plajinengê xarja, vi ande Bohemija, ande Italija vaj ande Transilvanija). Pe kaća sama formirisajle Tinker, Jenišoskê manuša, Savojardur vaj la skandinavijakê „Traveller“ sar phirimaskê, na bêřšimaskê marginalni evropakê grupe. Specifićno ande istoćno Evropa but anda lende sas řom.
- A4** De kata 17. šêlutno bêřš služinas řomane muzičarja taj řomane orkestrur ande l' avlije kata l' ungoskê aristokratu . E popularno forma kata ungrongi narodoski muzika formirisajli katka ando 19. šêlutno bêřš talaj patronaža kata ungricko aristokracija. řomane bande bašalenas taj bašalen kaća muzika ži adjes aj anda kodja arkhardol kaća muzika butivar inkorektno “Zigeunermusik”. Numa kaća muzika sî jek puraji forma kata popularno ungricko narodno muzika, savi formirisajli pe sama kata ungricko nacionalno miškimos. Kaća muzika sî dur kataj tradicionalno řomaji muzika, sar o španijolicko

flamenko, kaj interpretirin les tradicionalno řomane muzičarja. Ande mařkaruji Evropa jek karijera sar profesionalno muzičari ande klasični orkestrur sî jek familjaki tradicija aj kodja ande but řomaja familije. La muzikaki edukacija kata kadala muzičarja ankêrdol de kata o 19. řêlutno bêřš pe vestime evropakê muzikakê akademije. Ande l' bare orkestrur kata l' evropakê operengê taj koncertongê khêra ři adjes arakhas bute řomen. Ka l' řom, kaj kêren pe l' phuvja bući, sî, ande istočno Evropa, e muzika jek dujto lovengi xajing, aj kodja specifično po ivend. ři adjes le řomengê familije den peskê řavořengê voja taj zor, te siçon kak muzikako instrumento, kê e muzika ažutil len vi ande ekonomijakê čořivane vrjame, te avel len kak lov ande l' vas.

- A5** Le maj but burgenlandicka řom sas bêřutne phuvjakê bućarja, kaj trajinas ande peskê mahale. Milaje kêrenas von bući ka l' gaveskê pavur vaj ažutinas ka l' aristokratu pe l' bare farme te ćiden e řetva. Ivende taj pe tomna musaj sas te roden peskê lovořê pe sezonalni phirimaskê buća. Pala kodola buća sas len phirimaskê-bićinimaskê lila. Pe vrjama kataj ekonomijaki kriza, ande l' palune 1920-utne bêřš taj ande l' anglune 1930-utne bêřš, le raj khosenas le řomengê lengê lila, kê le foroskê taj thaneskê raj kamenas te arakhên peskê lokalni zanatlje kataj konkurencija.
- A6** Vuni grupengê anava kata l' řom andaj istočno Evropa sî phangle lengê purane bućakê zanatonca. Le Lovara kêrenas maj anglal bući grastenca, ćinenas-bićinenas, le Aurara kêrenas bući pe sumnakaski sama, le Kêldarařa vaj Kêldararja kêrenas xarkuji bući, kêrenas kêkavja taj xanonas.
- A7** O Karl Stojka bijandilo 1931 ande 'k kampingo kata lesko dad taj leski dej, na dur kata o foro Beći. Ivende bêřelas e familija ando Beći. Milaje phirlas e familja sar gastengê řeftarja than-thanestar. Ando bêřš 1939 le raj zabranisarde o phirimos le řomengê taj le Karloski familija ařili permanento ando Beći. Leski familija sas desja integririme. O Karl taj lesko phral sas membrur kata 'k têrnengi banda ando 16. becirko. Ando Burgenland sas le řomengê već kata 1938 zabranime, te řan von ande řkola, numa o Karl taj leskê phral taj pheja tromajle te řan peskê ando Beći ande řkola joř ři ka bêřš 1943. Pe toma 1943 angêrde le Karlos direktno paj řkola ando phanglimos. Kethane leska dejasa, leskê phralenca taj leskê phejanca angêrde les ando logoro Lackenbach/Burgenland taj kotar maj dur ando Auschwitz.
- Maj but informacije pe: www.romasinti.eu*

- A8** Po agor kata 19. šêlutno bêš taj po teljarimos kata 20. šêlutno bêš buhlile pe graba e fotografija taj la poštakê patretoskê karte, save sîkavenas jek desja romantično, kližejosko patreto pa l' „Zigeuner“ sar phirimaskê, bi-themeskê manuš, save phiren peskê vurdonenca than-thanestar, bi ciljosko, la naturasa tanges phangle taj slobodni kata l' gažengê moralistički zakonur. Numa kodo patreto pa l' Řom maladilo taj sas vorta, feri pala'k desja cîkno brojo evropakê Řomengo aj kodja već pe vrjama kaj anklisto. Po gor kata 19. šêlutno bêš već maj but de 90% kata l' evropakê Řom taj Sinti či maj phirenas, nego sas bêšîmangê. Fotografije taj poštakê patretoskê karte formirisarde o patreto jekhê minoritetosko, savo avilo presudno palaj antrego etnijaki grupa. O patreto kata l' bibrigakê, permanentno phirimaskê Řom taj Sinti sas ži po agor kat 20. šêlutno bêš le gažengo kližejo pa l' Řom taj Sinti taj zurjardja le diverzni predrasude.
- B1** Ande avstricko regiono Burgenland egzistirinas pe vrjama maškar le duj ljumakê marimata 130 Řomengê mahale kaj trajinas karing 8.000 žene. Le maj but Řom trajinas ando becirko Oberwart, lengo brojo kote kêrelas angla dujto ljumako marimos 10 procentur kataj antrego populacija. Ando bêš 1933 trajinas 282 žene ande 52 khêra ande Oberwartoski řomaji mahala. O baro problemo le Řomengo sas, kê nas len čisoskê phuvja. Pe l' čoživane vrjame daštinas le gavengê gaže varesar te pravaren pe, kodolasa kaj barjarenas krompirja taj zelenimata, balen taj khajnja – numa le Řom musaj sas te činen peskê sja le xabenata. Aj nas len či peskê vêša, sar kaj sas bute gaveskê gažengê, te bi anenas peskê kaš phabarimaskê anda pesko vêš. E bibučaki situacija, savi andja la ljumaki ekonomijakî kriza, sas pala le jeg desja bari katastrofa. Le Řom anda Oberwart taj anda l' aver pašutnê mahale čožajvenas desja taj merenas bokhatar.
- B2** O Burgenland sas maj anglal jekh ungroško regiono, numa ando bêš 1921 avilo jekh regiono la Avstrijako. Pe vrjama maškar le duj ljumakê marimata kêrenas avstrijakê fotografur ando Burgenland but fotografijakê patretur, save sîkavenas kado nevo avstrijako regiono sar jek egzotično, kvazi tipično istočno evropako regiono. Fotografije taj dromeskê raportur anda kuća vrjama sîkaven jeg „aver strêjino taj pitoresko rig“ kata o Burgenland taj vi lesko kontrasto karing o resto la Avstrijako.
- B3** O numero pe fotografija sî kata o purano referencijako sistemo, kaj haznijas o *Landesarchiv Burgenland* ando foro Eisenstadt. Kaća kolekcija kata policijakê fotografije pa l' Řom sî jek kata l' maj bare ljumakê

kolekcije pa kodja sama. Ando 19. šêlutno bêrs ži ka početko kata 20. šêlutno bêrs le policajcur ande kado regiono akhardonas „žandarmur“, von sas responsibli le regionoskê gavengê rangê. O termo „policija“ hazninas numa le policajcur, kaj služinas le forongê rangê.

- B5** Pe palune decenije kata o 19. šêlutno bêrs line le themeskê raj te registruin le themeskê ženem, aj kodja sja maj akuratno taj sja maj egzaktno. Kača egzaktno registracija sas potrebno anda buhljarimos kata losarimasko pravo, potrebno sas andaj formacija kata jeg generalno taj obligatorno kêtanijako servizo taj potrebno sas vi andaj formacija kata jeg socialno grižako sistemo. Le manuš, kaj sas phirimangê, sas le gažengê, save sas bêšimangê, desja suspektni, kê le phirimaski slobodija sas sja maj but restriktirime, le raj ankalade themeskê pasportur taj ando nacionalno them formirisajle nacionalni identitetur. O Francuzo sas o angluno them, kaj ando bêrs 1912 rigate registririlas savoîê manušen kaj sas phirimangê manuša. Kajgodi von phirenas, permanentno musaj sas te angêren pesa jek specifično lil, kaj sas ande leste le ženesko patreto taj lesko najengo printo. But Ŗom taj Sinti, kaj denas дума vi jeg aver šib, sas pe sama le gažengi „autsajder“. Butivar či denas len le raj themeskê lila taj kadja kêrdile von manuš bi themesko. E Švajcarska či na mêkelas le “Zigeuner” te den ande Švajcarska – aj kodja ži pe vrjama pala o dujto ljumako marimos. Sîgo lenas vi aver evropakê thema te registririn specifično le “Zigeuner” taj te ankalaven takozvani “Zigeunerausweise“. Le policajcur ando Čexo taj ando Ungro ankalade kasave specifični lila, o Njamco taj e Austrija registririnas peskê difamirime ženem tala anav “Zigeuner” ande partikularni registrur. Pe sama kataj maškar-themutni policijaki registracijaki koordinacija khêldja o Interpol jeg importantno rola, sar koordinacijako organo kataj evropaki kriminalno policija. Pe vrjama kata l’ nacionalsocialistur služinas kadala kriminalpolcijakê registracije sar baza pala deportacije ande l’ KZ-ura taj ande l’ mundarimaskê logorja. Generalno šaj te phenel pe, kê le manuš, kaj sas klasificirime taj registririme sar “Zigeuner” kata l’ policijakê raj pe vrjama maškar le duj ljumakê marimata, von sas vi maj palal progonime kata l’ Hitleroskê manuš.
- B6** O psixiatro Josef Jörger maladja, kê “vagabundaža” sî kak genetično forma kata socialno habituso, kaj sîkavel pe kethane avere asocialnone formenca sar prostitucija, alkoholizmo taj kriminalno trajo. La švajcarskakê eugeničarjon, sar kaj sas kodja o Josef Jörger taj o Ernst Rüdin, sas len jek signifikantno influencija pe formulacija taj pe radikalno formacija kataj rasaki ideologija, kaj služilas le Hitleroskê manušengê.

Pe jek studijaki vizita ando foro Bern sićilo o njamcicko “Rasseforscher” o Rober Ritter le teorije kata o Josef Jörger, save lja vov sar baza kata peskê rasakê kategorije pa njamcicka Āom taj Sinti.

- C1 Le papongê papur kata l’ moderni Āom taj Sinti avile maj but sar jeg mija bêř palpale kataj centralno Azija ande Evropa aj kodolasa von avilesas “ćaćikane arjanur”. Pala kodo nařtisardesas pala nacijengi ideologija, te aven le Āom taj Sinti jek kotor kataj kvazi “rasistićko inferiorni” narodoskê grupe, sar malavenas kodja le pseudo-naućni investigacije. Fajma anda kaća kontradikcija pařugle le Hiterloskê manuř ando bêř 1942 peski progonoski logika. Dok ři kothe – similarno sar pe sama le řidovongi – takozvani “vuřê rasakê Zigeuner” taj “xamime Zigeuner kata angluno stepeno” progonisajle, ankaladja o Heinrich Himmler po 13. oktoberi 1942 jek dekreto, te na maj progonin pe le “vuřê rasakê Zigeuner”. Kê o takozvano “rasako inferioriteto” kata l’ but “Zigeuner” ři o produkto kata bute řêle bêřsengo xamimos le Āomengo bute avere narodonca, kodja sas e nevi argumentacija. Specifićno “vuřa rasakê” grupe – le raj dikhênas le “Sinte und Lalleri” sar “vuři rasa” – taj nas maj but te progonin len, te na maj kêren pe lende sterilizacija pe zor, te na maj aven deportirime. Palaj identifikacija kata takozvani specifićni “vuřa rasakê Zigeuner” inja takozvani “Zigeunerobermänner” sas odredime. Lengi obligacija sas, te ankalaven anda l’ deportacijakê liste kodola grupakê řenen, kaj ři “vuřa rasakê řene”. Ali kodo dekreto praktićeo ři na realizuisajlo, kê ři implementirisajlo kata l’ lokalni raj. Le raj deportirinas maj dur svakones, kon sas regstririme sar “Zigeuner” pe vrjama mařkar le duj ljumakê marimata. E decizija kon perel tala “Nürnbergger zakonur” taj kon na, sas butivar jek socialno kriterija. Le maj but zakonura taj dekretur kata l’ Hitlerloskê manuřa sas ekspresivno na numa kontra takozvani „Zigeuner“, nego sas vi „kontra manuřa, kaj trajin pe *Zigeunerart*“.
- C2 Le data taj raportur kata o Robert Ritter sluřînas le njamcongê policijakê rangê još pala o bêř 1945. Tek jek bokhako řtrajko, kaj ankêrenas reprezentantur kata l’ Āom taj Sinti ando bêř 1981 ando Dachau, andja o slobodno akceso taj pîterimos kata l’ raportur taj dokumentur kaj arakhadile ande kaća ekstenzivno kolekcija. Tek de atunćara řaj te haznin pe palaj investigacije. O Robert Ritter taj vi lesko timo bufljarde peskê karijere vi pala o bêř 1945 maj dur.
Maj but informacije: <http://www.sintiundroma.de/en/sintiroma/civil-rights-movement.html>

- C3 Ande l' registrur kata l' lokalni raj, kataj policija, kata l' Hitleroskê „Rassenforscher“ taj kata l' KZ-ongê administracije arakhadon butivar desja kontradikcionarni personalni date pa jek isto manuš. But Řom taj Sinti nas ande pesko svako-djesesko trajo prinžande pe pesko lilesko anav, nego pe pesko vulgo-anav, prinžande sas von po anav sar akharenas len lengê grupengê žene taj butivar sas vi registririme tela kodo anav. O Karl Stojka sas ando bêš 1940 registririme po anav „Rigo“. Rigo sas leska daka grupako anav. Butivar či ramolas ande l' personalni lila le bijandimasko datumo nego le boldimasko datumo. Kana arêsenas le manuša ande l' KZ-ur athoska mothonas but žene jek xoxamno bijandimasko datumo, von kêrenas pe maj phure vaj maj têrne. Te sas šavořê, kêrenas len maj phure, te sas phure manuš athoska kêrenas pe von maj têrne – kê importantno sas, te aven registririme sar laše la bućakê, kê kodja barjardja le trajoski šansa ande 'k KZ.
- C6 Maj but informacije pa o Johann Trollmann taj pa 'k interesantno memorjako projekto dikh: www.trollmann.info
- C8 Ande but gava taj cîkne forur ži ka l' 1970-utne bêš sas tradicija, te cîndan vareso ande 'k dućano, te aven cê troškur sukcesivno ramome ande 'k sveska taj te des le love pa kodja so cîndan, po agor le šonesko vaj po agor la bućaka sezonako. Specifično ivende, kana sas desja phares te arakhêl jek bućari kak bući, athoska le bućarjengê familje ašênas sja vužile taj poćinenas peskê vužilimata pe primovara. Dićol, kaj sî le vužilimata, save sî ramome ande kodo dokumento, bipoćinde računur kata deportirime familije. Le maj but khêra ande l' Řomengê mahale, vazdinisajle ando 19. šelutno bêš pe l' themeskê phuvja. Kana vazdenas peskê le Řom peskê khêra, athoska mêkenas len le raj te vazden len pe l' themeskê lezni taj čořivane phuvja. Ali la vřjamaso kućile le phuvja. Numa ži kaj sas le Řomengê khêra vazdime pe l' phuvja, nas le rangê šansa te haznin le phuvja. O peravimos le khêrengo vazdja e cena la phuvjaki. Le maj but žene, kaj nakhle žuvindes o genocido, našadesas ka progono peskê dokumentur. Pala 1945 naštisarde von te dokažin, kaj sas len khêra pe kodola phuvja taj anda kodja či na dobisarde či soski kompenzacija. Slični slučajur arakhas ka l' Řomengê familije, save progonisajle anda peskê tradicionalni forongê thana, sar kaj pecisajlo kodja pe paluji vřjama ande istočno Evropa taj po Balkano. But Řomengê familije naštisarde te dokumentirin kaj sas le len khêra pe l' foroskê thana.

- C9** Pe maj anglune deportacije ande l' zoraka bućakê logorja arakhadonas numa murša, save kêrenas bući pe l' droma taj pe l' elektrifikacijakê projektur. But Řomnja deportirisajle angluji data 1939 ando Ravensbrück, kote musaj sas te kêren zorasa bući ande l' KZ-oskê fabrike, kaj sas ando proprijeteto kata SS. Tek ande l' palune marimaskê bêřš musaj sas te kêren vi źuvlja sistematično zorasa bući ande l' industrijakê projektur.
- D1** O murš le řobonga numerasa 17039 sî o Stefan Hodosy, kaj bijandilo ando bêřš 1911. Ando bêřš 1939 angêrde les maj dur ando KZ Mauthausen. O memorialo Dachau kam bišavel studentongê, pala lengo rodimos, maj but informacije pa o Stefan Hodosy.
- D2** But źene ande l' logorja merenas kata l' epidemije. Desja źungali sas le tifusokê epidemije. Le tifusokê epidemije buhljon, kana sî le higenijakê trajoskê kondicije desja źungale aj butivar anklen vi kana pel pe kontaminirime, melalo paj. O tifuso sî zurales infeciozno taj mundarel manušên pe fatalno sama. Ka inficirime źeno anklen lole phugnjořê. Vunivar akhardol kodo nasvalimos vi pegavo tifuso.
- D4** Le maj but prinźande šavrořêngê patretur sî kata fotografije taj kata filmur, kaj kêrdile mařkar le bêřš 1943 taj 1944 pe 'k pseudo-naučno investigacijako projekto kata e njamcicko "Rasseforscherin" Eva Justin. But šavořê sas kata familije, kaj lengo dad taj lengi dej deportirisajle pala o bêřš 1939 aj kodja ande diferentni logorja. O anav kata Eva Justinaki doktoroski disertacija sas: "Lebensschicksale artfremd erzogener Zigeunerkinde und ihrer Nachkommen". Pe sama kata peskê investigacijakê rezultatur malavel voj ande 'k komentaro: „Svako edukacijaki forma pala Zigeunerkinde taj Zigeunermischlinge... inkluzivno la griźaki edukacija trobul te ašavel pe.“ Pala o gêtimos kata kadala „studije“ le Hitleroskê manuša deportirisarde ando majo 1944 le 39 Sintongê šavořên kata šavořêngo domo Mulfingen ando Auschwitz.
Maj but informacije paj Eva Justin taj le Sintongê šavořê kata Mulfingen: www.romasinti.eu
- D5** Alex Wedding sas o pseudonimo katar e komunističko avtorkinja taj źurnalistkinja Magarethe Bernheim. Voj bijandili 1905 ando Salzburg. Pala lako mêrêtimos taj lako munčimos ando Berlino sas lako anav Grete Weißkopf. Lako pseudonimo „Alex Wedding“ lja voj kata Berlinosko forosko regiono Wedding, savo sas – pe perioda kaj sas mařkar le duj ljumakê marimata – jek bućarjengo regiono.

- D6** Transnistrija akhardonas de kata o berš 1941 regionur kaj arakhadon adjes ande Moldavija taj ande Ukrajina. O regiono arakhadol maškar le duj paja Dnister taj Bug. Ži ka bêš 1944 e Transnistrija sas jek kotor kataj Ŗumunija. Kako regiono sas but maj baro, sar kodole anavesko regiono kaj administriril les de kata o bêš 1992 e Moldavija.
- D8** O opservatori phares dićol. Vov tordjol ka patreto pašaj bar.
- E1** La Ceija Stojka angêrde 1943 sar šejoŕi laka familjasa ando “Zigeunerlager” Auschwitz-Birkenau. 1944 angêrde la ando KZ Bergen-Belsen. 1945 slobodosajli ando KZ Ravensbrück. Peskê phralenca, peskê phejanca taj peska dasa, kaj nakhle žuvindes o genocido, trajilas voj pala o marimos ando Beći. 1988 publicirisardja voj o angluno avtobiografijako raporto pa o trajo kata jek ŕomaji avstrijaki familija pe vrjama kata o holokausto. Lakî knjiga „Wir leben im Verborgenen. Erinnerungen einer Rom-Zigeunerin“ anklisti 1988. E Ceija Stojka sî jek kata l’ maj importantni avstrijakê ŕomane avtorkinje taj slikarke. Ando bêš 2013 muli e Ceija Stojka 79 bêšengi.
- E2** Karing o bêš 1928 e policija ando Burgenland lja te kêrel sistematićko fotografije le burgenlandickone Ŗomendar. Pe sama kata takozvani „policijakê racije“ fotografirilas vi khêra taj mahale. Savoŕê manuš, kaj trajinas ande l’ khêra, musaj sas te tordjon angla l’ khêra, kê e policija kamlja te žanel save manuš trajin ande kodola khêra. Le fotografije sluŕžinas la registracijakê kata l’ burgenlandicka Ŗom taj Sinti taj vi palaj dokumentacija kataj policijaki bući. Ando *Landesarchiv Burgenland* ando foro Eisenstadt arakhadol jeg kata l’ maj bare kolekcije kata kasave policijake fotografije. Anda kaća kolekcija sî vi kakala patretur. Kompenzacije pala peskê khêra taj pala peskê ćorde vaj rimosarde djeli dobisarde le Ŗom taj Sinti tek ando bêš 2000 ando ramo kata *Holocaust Victims Assets Programme* kata l’ Ŗvajcarskakê bankê taj vi ando ramo kata kompenzacijako programo kata o njamćicko governo kaj sas pala zoraka bućakê viktimur. Ande vuni evropakê thema formirisajle specifićni fondur pe kasavi sama, sar po eksempla la avstrijako generalno fondo pala l’ viktimur kata nacionalsocializmo ande Austrija (2001).

- E3** Informacije pa ašunde manuša, kaj aven anda Řomengê taj Sintongê familije, šaj te arakhên po interneto:
<http://www.imninalu.net/famousGypsies.htm>
http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Romani_people
<http://anthrocivitas.net>
<http://www.kickitout.org>
<https://www.facebook.com/pages/Famous-Gypsies/123435641009196>
<http://www.geni.com/projects/Romani-Gypsy-Notables/13111>
- E4** Palaj historijaki disciplina sî partizanur taj partizanke manuša, kaj marenas pe armasa kontra e njamcicko kêtanija ande okupisarde thema.
- Maxglan** Ande vrjama maškar 1940 taj 1944 e njamcicko režiserka taj amalin kata o Adolf Hitler, e Leni Riefenstahl, kêrdja o filmo „Tiefland“ ande Salzburgosko regiono. O filmo khêlêl ande Španija, numa anda o marimos kaj sas kote, snimisardja voj o filmo ande avstrijakê taj ande bavarskê plajina. Řom taj Sinti anda logoro Maxglan taj palal vi anda logoro Marzahn khêlenas ande kodo filmo. Pala gêtimos le filmosko angêrenas le Řomen, maškar lende sas vi but šavořê, ando Auschwitz. E Leni Riefenstahl šoha či rodja jertimos pala peskê dukhavimata pe l' Řom taj pe l' Sinti, nego kontrarno,voj tradja peskê kritičarja anglaj kris.
- Weyer** Kado patreto sî andaj serija kata 32 patretur, kaj snimisardja len le logorosko doktoro o Dr. Alois Staufer ando logoro Weyer/Oberösterreich. Pala sja le fotografije le logoroskê řobur musaj sas te pozirin pe pe 'k losardo than – angla 'k zîdo kaj diçon purane cigle. Le patretur arakhlja o politologo, o Andreas Maislinger pe l' anglune 1990-utne bêřš pe sama kata peskê investigacije taj vov dja len ka avstrijako edukacijako ministarstvo.
- Hodonin** Pe l' patretur kata l' „Anhaltelager“ diçon maj but řomnja taj šavořê. Le murš sas te kêren bući zorasa ka l' bare dromengê taj khêrengê projektur, le řomna taj le šavořê sas bi bućako te ašên ando logoro.
- Montreuil-Bellay** Po pušimos, sostar la francuzijkê Řom generalno nas deportirime ande l' mundarimaskê logorja, e investigacija ži adjes našti te del amen kak malado atveto. Ande francuzoskê čidimaskê logorja angêrdja e policija sja le „travelerja“, pe francuzicko šib: „gens de voyage“. Kata o bêřš 1919 sja le phirimaskê manuš ando Francuzo musaj sas te angêren pesa jek specifično identitetosko dokumento, kaj sas ande leste o patreto le

ženesko taj lesko najesko printo. Le phirimaskê manuša sas anda kodja ušoro te identificirin. Numa defakto naštisarde te hulaven anda kača grupa le Řomen taj Sinton, kê ando Francuzo či egzistirinas takozvani „rasakê certifikatur“ sar kaj sas kola ando Njamco. Numa ande vuni specifični slučajur tradenas Řomen taj Sinton kata Fracuzo ande njamcoskê KZ-ura vaj ande mundarimaskê logorja.

Łódź Pa „Zigeunerlager“ Łódź ando demîltuno „Ghetto Litzmannstadt“ egzistirin jefta fotografije, kaj kêrde len palaj řobongo deportacija ande mundarimasko logoro Chełmno/Kulmhof/Poljska. Či pe jek patreto našti te dikhas řobonen. Le fotografije sî kotor anda jek kolekcija kata vuni šêla diapozitivur, save kêrde len e SS paj instrukcija kata le getosko administratoro, o Hans Biebow. 1980 arakhle le diapozitivur ando Beči. Adjes arakhadon von ando US Holocaust Memorial Museum ando Washington.

Auschwitz-Birkenau Ando maškar la barakako sî jek ciglenca zîdome cjava, pe lako agor jek bov taj pe aver rig jek kamino. Kado „kaminosko bov“ služilas ivende te tatjarel le logoroskê barake.

Babyn Yar Ando bêř 1961 ramosardja la rusijako avtoro, o Jewgenij Jewtuschenko, jek poemo le anavesa „Babyn Yar“. Ande kodo poemo kritikuil vov le sovjetoski historijaki falsifikacija kata masakro. Maj dur kritikuil vov o fakto, kaj 20 bêř pala masakro još naj či sosko memorialo pala l' viktimur le masakrosko. Le sovjetoski historiografija garavel o fakto, kê le maj but viktimur sas jevrejur kata foro Kiew, e historiografija ramol numa pa sovjetoskê manušêngê viktimur. La Řusijako kompozitori Dmitri Schostakowitsch thodja le Jewtuschenkosko poemo taj aver tekstur ande peski 13. simfonija pe muzika, savi prinžandili pe antrego ljuma sar leski „Babyn Yar simfonija“. Ande Sovjetoski Unija taj ande l' komunistički thema kataj istočno Evropa kêrenas le raj numa vuni performacije kata kača simfonija. Po agor arêslu e simfonija čordanes ando zapado taj sîgo kêrdili vestime. O angluno memorialo palaj le masakroskê viktimur vazdinisajlo 1976 taj sas paužalno sínado le „Sovjetoskê ženengê taj le marimaskê řobonengê“ kaj katka xaile kata l' nationalsocialistički okupatorja. Tek de kata o bêř 1999 del jek memorialo godji pe l' židovongê viktimur kata Babyn Yar ande forma kata jek menorah kandelabra.

E BUČI BIOGRAFIJENCA Maria Ecker

Bazakê gîndur

Ande l'bučakê patrja araxhadon vuni skurc biografije pa evropakê Řom taj Sinti.¹ Ande l' palune bêrš avile biografije ande la edukacijaki buči sja maj importantni. Jek razlogo pa kodja sî, kê ćidisajle sja maj but raportur kata kontemporarni marturur anda e nacionalsocialistongi vrjama, kaj sî lengi trajoski biografija ando mařkar. Ande l' biografije arakhas jek emocionalno kvaliteto, kaj dařtil te vuřtjavel le tĕnimatango intereso taj vi lengi empatija. Le tĕnimata kamen sja maj but te řanen pa kako manuř, sar sas lesko trajosko drom, so sas „maj anglal“ taj so sas „maj palal“. Von len te haćaren, von len te gîndin pa sja kodja, von len te puřen maj dur. E buči jekha biografijasa vaj maj bute biografijenca sî zurales miřto te pĕtrele jek tema. Importantno sî, te na dikhĕn pe le biografije izolirime, nego te dikhĕn pe ande lengo historijako konteksto.

Le biografijengo emocionalno kvaliteto rodel jekh pařljivo taj responsiblo tretirimos. Trajoskĕ biografije sî jek invitacija empatijakĕ, simpatijakĕ taj identifikacijakĕ taj řaj te vuřtaven lařaveskĕ taj dořakĕ haćarimata. Pe kaća sama kam avel importantno, te anzarele pe le studentongĕ o řajipe, te kĕren buči pa peskĕ emocije (dikh e sugestija no.10). Jekh emocijengi eksplozija sî jek hendikepo, te sićol pe andaj historija taj ařavel le manuřĕskĕ řansa, te řaj te dikhĕl le djeli objektivno taj kritiĕnna distancatar. Kana vorbin manuřa pa pesko trajo, von sadajek sî te kĕren kak selekcija. Taj kana len aver řene te ramon pa kodja, so ařunde taj mothon kodja maj dur, von pale sî te kĕren kak selekcija. Le biografije sî sar jek feljastra, pa savi dikhas pe biografija jekhĕ manuřĕskĕ. řaj te dikhas but djeli, numa pale sî kodja feri jek xurdo detajlo kata antrego trajo.

E buči biografijenca znaćil normalno vi e buči le viktimonga biografijasa – aj kodja sî miřto taj importantno. Numa butivar ařĕn le dořale manuř kodolasa anonimno. O progono taj o mundarimos le Řomengo taj Sintonengo ć'avilo anda khanćeste. Trobul te sićkadon vi le dořale řene sar aktivistur.

---

¹ La „biografijakĕ“ bučakĕ patrja: Karl Stojka (A7, C 3, E 8, Mauthausen), Wilhelm Trollmann (C 6), Bernhard Steinbach (C 7), Erna Lauenburger (D 5), Settela Steinbach (D 9), Ceija Stojka (E 1), Aleksandr Baurov (E 3), Josef Serynek (E 4), Sofia Taikon (E 5), Zoni Weisz (E 6), Else Schmidt (E 7), Max Bamberger (A 2, Hrastina massacre)

Evidentno taj pe jek rig vi jeg provokacijako faktoro sî adjes la biografijaki konfrontacija le došalenca taj opservatorjenca, savi daštil te barvarel la medijako proceso. Didaktični žene sî još desja oprezni taj brižljivi pe kodja sama. Ande l' sîčarimaskê materijalur kaj anzaras katka sî le došale maj butivar spomenime numa na ande forma kata xarne biografije. Jek kata l' didaktični rekomandacije baziril pe 'g biografija ekhê došaleski.

Le maj but rekomandacije kata l' deš rekomandacije kaj anzaras palal sî e bazično konfrontacija xarne biografijenca, aver rekomandacije ramon paj geneza kata kodola narativur. Le rekomandacije 1 taj 2 sî laše pala 'k generalno introdukcija pe sama kataj biografijaki buči taj ušoro šaj te phanden pe le impulsonca palal. Le rekomandacije 3 – 8 maladjon lašes pala sîčarimaskê materijalur. Le duj palune impulsur sî laše pala rezime taj/vaj pala maj axor buči.

Sićarimaskê Rekomandacije

A] General introduction to working with biographies

1] Pe biografijaki investigacija

Kaća lekcija sî jek introdukcija pa biografijakê investigacije

Socialno forma: Cîkni grupa

Vrjama: 15 min. (+bući khêre)

- _ Kamen te kêren jeg biografijaki investigacija taj kamen te ćiden informacije pa 'k manuš.
- _ Sar teljaren palaj investigacija? Kaj roden informacije?
- _ Save problemur aźukêren tume?
- _ Huljaven tumare rezultatur le avere cîkne grupenca taj ćiden le rezultatur pe lista.

Tumari bući khêre:

- _ Losar tukê jekhê ženes/jekha žeja, kaj lestar/latar kames maj but te žanes.
Settela Steinbach (D 9), Zoni Weisz (E 6) vaj Else Schmidt (E 7).
Zumav te arakhês maj but informacija pa kodo manuš.

Palaj biografijaki investigacija:

- _ Savi metoda, te arakhên informacija, sîkadili sar maj laší?
Kaj šaj te buhljaren e kolekcija maj but?
-

2] La biografijako mothavimos

Kaća lekcija sîkavel pe prosto drom o efekto taj impakto kata o biografijako mothavimos.

Socialno forma: Bući partneronca

Vrjama: 20–30 min.

- _ De tu godji pa trin pušimata, kaj kames te pušes će partneros pa lesko/lako trajo.
- _ Pala kodja, pušen jekh-avres.
- _ Gîndosar ande tu: Sar sî kodja, te pušel tu kak manuš? So kam mothos tu? Pa sos či des duma? Sar sî, te pušes pušimata?
- _ Prezenterin le plenumoskê le rezultatur kata tumare pušimata taj atvetur.
- _ Kana čo partnero gêtol pesko referato, motho so-j čo gîndo: San lesa jekh pa kodja so vov mothol? So falil? So nas pala o plenumo?
- _ Diskusija: Save faktorur kêren kak impakto pe la biografijako mothavimos?

B] Sîkavimaskê materijalur

3] Savi biografija sî mangê drago?

Kača metoda sî jek lašo drom palaj introdukcija ande tema.

Le studentur len pe pala peskê interesur taj formirin pušimata sar te žal o drom maj dur.

Vrjama: 20 min.

Ande soba arakhadon kopije kata sja la biografijakê bućakê patrja. Le studentur phiren krujal ande soba taj losaren peskê spontano jek patrin kaj perel lengê pe dragomaste taj savjasa kamen te kêren bući. Von den ande peste atveto pe kadala pušimata:

- _ Sostar losardjan kača biografija?
- _ So sićos paj manušêskî biografija kaj dikhês les po patreto?
- _ So sićos generalno paj historija le Řomengi taj Sintonengi?
- _ Gêtosar trin pušimata pa kodo manuš/pa kača tema.

Diskutuisar le rezultatur ande cîkni grupa vaj ando plenumo. Le studentongê pušimata šaj te sîkaven tukê, savo kapitlo kata sîkavimasko materialo losares tukê po drom maj dur.

4] E familija Stojka

Jek lašes dokumentirime biografija kata jeg evropaki řomaji familija.

Bazako punkto: Bućakê patrja Karl Stojka (A 7, C 3, E 8, Mauthausen), Ceija Stojka (E1).

Vrjama: 1 sîkavimaski sekcija

- _ Anglunes dikh le fotografije kata l' bućakê patrja taj ramosar palal pe 'k lilořo će gîndur taj će haćarimata.
  - _ So sićos kata l' bućakê patrja pa o Karl Stojka taj pa leski phej e Ceija Stojka?
  - _ Gêtosar jek pušimos pa o Karl Stojka taj jek pušimos paj Ceija Stojka.
  - _ Pala 'g egzibicija trobul te thos la bućakê patrja pe 'k řîndo. Sar kam lašares len taj soste?
-

5] O trajo žal maj dur

Studentur interesuin pe generalno but pa trajo le genocidoskê marturongo pala o bêřš 1945. Sar trajisarde von peskê žanglimasa maj dur? La bućaki patrin E 1 sî laši palaj bući pa kača tematika.

Vrjama: 1 sîkavimaski sekcija

- _ Čitosar e patrin taj nakh palal pe sekcija „Tumari bući“.
- _ Rode informacije pa o trajo kataj Ceija Stojka. Tho ćiri sama pe vjrama pala o bërš 1945. Gîndosar kaj žasas po drom taj maladjosas ando bërš 1953 la Ceijasa Stojka taj laka śasa. So kamesas te phenes lakê taj so kamesas te puśes latar? Sar avelas kado malavimos? Pala će droma ramosar će amaleskê/ća amalinakê lil taj ramosar, sar sas ćo maladjimos lasa.
- _ Angla vuni bërš mothodja e šejoř kataj Silvia Jürs, kaj sî adjes śej bari, ande 'k intervjuo: “Me but darav. Pale taj pale lel ma e dar kana dikhav manuśên pe vulica. Ande palune deš bërš barjol pale kasavi burjaca kaj či dikhês la. Aj o nasulimos taj o brutaliteto barjon sja majbut.”
- _ Te dikhêsas la Silvia Jürs adjes, so mothosas lakê taj so puśesas latar?

6] Kon sî le došale?

O eksempla kata la „rasako investigatori“ kata o Robert Ritter šaj služil tumengê sar bućako objekto.

Bućaki patrin: C2 (Robert Ritter)

Vrjama: 1 sîkavimaski sekcija

- _ Dikh o patreto pe bućaki patrin C 2 taj sîkav egzaktno karakteristike kata o Robert Ritter (pe čacî rig).
- _ So mothol tukê o patreto pa o Robert Ritter? Će manuś lo?
- _ Rode maj informacije pa o trajo le Robert Ritterosko taj kêr lestar jek skurto biografija.
- _ Sar maladjon kodola informacije le patretosa?
- _ So sî le konsekvence kata le Robert Ritteroskê aktivitetur?

7] Predrasude maj anglal taj adjes

Kaća lekcija teljarel la biografijasa kata trin Řom taj Sinti taj sîkavel e predrasudengi relevansa pe demîltuji vrjama taj adjes.

Vrjama: 30 min.

- _ Ande cîkne grupe: Kêren bući vaj la bućaka patrjasa E 6 (Zoni Weisz), E 7 (Else Schmidt) vaj E 8 (Karl Stojka).
- _ So sî o impakto le predrasudengo kontra Řom taj Sinti po trajo kata Zoni Weisz, kataj Else Schmidt taj kata o Karl Stojka?
- _ Sîkav o trajo jekê manuśêsko, kaj lesko trajo sî dukhado adjes kata l' predrasude avere manuśendar.
- _ Pařuven tumare rezultatur avere grupenca.
- _ Den tume godji so šaj te kêren tumen kontra kasave predrasude.

8] Štar biografije – jek manuš

Po agor kata kaća lekcija sî angla tume štar verzije kata jeg biografija. Le studentur kêren bući pe štar grupe. Svako grupa sî la diferentni informacije pa o trajo kata o Karl Stojka. Jeg grupa žanel numa o anav taj o koreno, ka aver grupe sî informacije pa lesko trajo taj o progono taj/vaj pa lesko trajo pala o marimos. O ciljo la lekcijako sî jek intensivno konfrontacija jeka biografijasa (taj e konfrontacija le studentonga interpretacijasa)

Bučakê patrja: A 2, A 3, A 4, A 7, E 8, Mauthausen

Vrjama: 1 sićimaski sekcija

Ande štar grupe:

- _ Grupa A: Čiton maj anglal sar bazaki informacija la bućakê patrja, A 2, A 3, + A 4. O Karl Stojka sas jek austrijako Řom kaj bijandilo ando bêrš 1931. So gîndin tumen, sar sas lesko trajo?
  - _ Grupa B: Čiton la bućaki patrín A 7. So gîndin, sar sas o trajo kata Karl Stojka maj dur?
  - _ Grupa C: Čiton la bućaki patrín E 8. So gîndin, sar sas o trajo kata Karl Stojka angla marimos?
  - _ Grupa D: Čiton la bućakê patrja A 7 + E 8 + Mauthausen. Čiden le maj importantni informacije kata o trajo le Karl Stojkasko pe vuni markantni punktur.
-
- _ Pařuven tumare rezultatur jek-avresa taj teljaren la grupasa A. Pe kaća sama kam ašunen štar diferentni biografije pa numa jek manuš.

  - _ Puš kadala pušimata pe diskusijako teljarimos :
Katar len tumen tumare ideje?
Ande soste sî von diferentni kata l' informacije kata grupa D?
So sî e diferencija maškar ideje taj informacije?
Katar las amen amaro „žanglimos“ (vaj kodja kaj gîndis amen kodja žanas) pa l' manuša?

C] Maj adînko bući taj bući pe vrjama maj angle

9] Formacija kata jeg bućaki patrín

Vrjama: Vuni sîkavimaskê sekcije/projektoski bući

- _ Pe sama sar sî kêrdo o modelo E 1 kêr jek biografijaki patrín pa 'k manuš (po eksemplu: Řom/Sinto, kon sî tute pašê vaj kon sî anda ćo them; vaj te avel varekon kas tu prinžanes, ćo papo, ći mami vaj varekon kaj či trajil dur tutar).

Kodola punktur trobun te aven pe patrin:

- _ Titula
- _ Fotografija
- _ Teksto (po eksempla: intervjuoskê kotora, jek trajoski biografija, etc.)
- _ Žanglen tumen
- _ Tumari bući
- _ Paj fotografija

- _ Savi informacija losares, taj savi na?
- _ La bućakê patrja kam aven prezentirime pe 'k egzibicija. Po pîterimos la egzibicijako šaj te sîkaves le manušêngê sar formirisardjan la bućakê patrja.

10] Muřo ilo (ći) mothol mangê...

E intensivno bući biografijenca ċi maj mêkel ma paćasa. Kadala metode sîkaven tukê jeg drom, „te kêres bući“ emocijenca, sar te arakhês pale ċiri paća – vaj te sî tu volja te fulaves ċe haćarimata averenca.

Vrjama: 20 min.

Ljan tukê vrjama, te les tu jekha biografijasa. Savja vorbasa šaj te sîkaves sar sî tukê po ilo.

- _ Ramosar tukê kaća vorba pe 'k xîrtija.

Losar jek drom kata l' duj droma:

- _ Bi vorbengo: Sîkav ċiri vorba ċe teštosa, ċirja mimikasa.
- _ Pařuv ċiri vorba teštuskê miškimate. Sar sî ċire miškimate? Sîg/lokhê, kovle/abruptni, etc?
- _ Savi muzika sîkavel maj lašes ċiri vorba, ċiro haćarimos?
- _ Motho vi averengê maj but pa ċi vorba.
- _ ċiri vorba, savi farba sî la? Prezentirisar ċiri vorba ċirtasa ande kaća farba.
- _ Šaj te avel, kaj sî tu aver ideja, te šikaves ċiri vorba/ċire haćarimata.

Kêr svato pa ċire rezultatur ande 'k ċikni grupa. Pala kodja kêr bući pale la barja grupasa:

- _ Sî tumen impresije, žanglimos etc. kataj ċikni grupe, pa save kamen te diskutuin taj te kêren svato?
- _ Po agor ċiden sja le patrja, pe save ramosarden anglal „tumari“ vorba.

E BUČI FOTOGRAFIJENCA Irmgard Bibermann

Fotografije sî jek centralno elemento ande kadala bućakê materialur, kaj sî pe sama so sas la evropakê Řomengê taj Sintongê sínado. Le materijalur šaj te haznin pe palaj edukacija ande maj but fjal: Von sî laše pala 'k introdukcija ande kaća tematika, von sîkaven taj problematisirin faktur, pîtren pušimata, pîtren diskusije taj sî xainga la historijakê.

Bazakê gîndur

Fotografije sî kontroverzni xainga: Von den amengê e impresija kata jek realiteto. Čačimasa sîkaven von numa jek sekcija, jek kotor le realitetosko, savo losarel o fotografo aj vunivar sî sja numa inscenirime. Vi pe intenzija sî te lel pe sama, pala savo ciljo kêrdja o fotografo le fotografije. Le fotografije katka kêrde po eksemplo e policija, te lel date pala kriminologijakê ciljur vaj medicinarja taj etnologur pala peskê pseudo-naučni investigacije. Skoro sja le fotografije reflektirin e percepcija le gažengi pa jek minoriteto, savo trajil pe društvoski periferija.

Palaj bući le fotografijenca sî importantno, te na len taj anen titulur vaj eksplikacije le studentongi percepcija pe 'k već anglal definirime destinacija, anda kodja arakhadon vi fotografije bi tekstosko pe *webside*, kodja služil palaj bući, orijentirime pe kompetencija.

Palaj bući le patretonca sî vi but importantno, precizno te ankêrdon sja le dine edukacijakê sugestije. Ka o atveto po pušimos, savi impresija mêken le fotografije ka patretongo opservatori, save gîndur, save asociacije, save haćarimata taj save truposkê reakcije evocirin, kam len le studentur te haćaren korško peskê personalni recepcije. Von len te haćaren peskê personalni reakcije taj šaj te den len anav. Kaj sistematično deskripcija pa kodja, so sîkavel jeg fotografija, vazden pe le pušimata, po eksemplo, savo motivo losardilo, save perspektive taj save sektorur losardile, sar sî o patreto strukturime, so sî po patreto anglal, so sî ando maškar le patretosko. Prezentrime aven kreativni interakcije pe sama kataj opservacija, pe sama kataj deskripcija taj pe sama kataj patretongi interpretacija. Le studentur sićon, so sî e diferencija kataj opservacija, kataj deskripcija taj kataj interpretacija.

Len avel len jeg instrumento palaj percepcija, pala hačarimos taj palaj klasifikacija le patretongi (dikh metodengi kolekcija). Po agor arakhêl o patreto pesko than pe historijako konteksto. Pe kodja sama arakhadol paša svako patreto jek skurto deskripcija, kaj ramol- te žanel pe- o fotografo, o bêrš kana kêrdilo o patreto taj o ciljo vaj e funkcija le patretoski (naučno, kriminologično, etnologično, žurnalistično konteksto; familijarno fotografija). Le studentur daštin te pîtren e rig, kaj avel o patreto prezentirime ando maj buhlo konteksto, sar kaj sî o titulo, o šêrutno teksto, adicionalni informacije (“Žanglen tumen...”)

Maj but eksemplur sîkaven, savi bučaki metoda sî e maj laši pala losarde fotografije.

Metode Palaj Bući Fotografijenca

Ciljur:

- _ Egzaktno opservacija, egzaktno percepcija
- _ Lično recepcija taj recepcijakê pasur: Kompetencija, percepcijaki taj formulacijaki
- _ Kompetencija te thon pe malade pušimata pa fotografije
- _ Empatično hačarimos: Kompetencija, te opservirin jek patreto taj te hačaren empatijasa so sîkavel o patreto, pe sama kataj vrjama, kata o than, kata l' žene, kata pecimos (kana, kaj, kon, so)
- _ Dekonstrukcija kata fotografije
- _ Kompetencija, te thon pe le fotografije pe pesko malado than ande historijako konteksto

---

Čiton le fotografije

„Čitosar“ e fotografija sar jek teksto, opral kataj stîngo rig ži tele ži kaj čači rig, linija palaj linija. Lašes le sama pe sja le detaljur.

Andruno monitori

Dikh e fotografija lašes. Pala kodja phandav će jakha. Akana projicirisar e fotografija ande će gîndur pe 'k monitori, taj mêk te lel o patreto čiri sama. Pîter će jakha taj kêr jeg komperacija maškar čiro imaginarno patreto ka monitori taj maškar e čači fotografija. Arakhês diferencije maškar le duj patretur?

Mothon le fotografije

Arakh jek partnero. O „A“ phandavel peskê jakha. O „B“ kêrel palaj „A“ jek detaljno deskripcija, xatam le koře amaleskê. Importantno sî, te mothol pe samo kodja so čačimasa šaj te dikhêl pe. Pala kodja mothol o „A“ phandade jakhêncă, savo patreto vov dikhêl. Pala kodja pîtrele voj peskê jakha taj kêrel komparacija maškar pesko imaginarno patreto taj e čači fotografija. Importantno sî, te le studentur sičon lašes e diferencija maškar deskripcija taj interpretacija: Dikhav jekhê vuče manušês pe feljastra, kaj dikhêl dopaš phandade jakhêncă pe vulica (opservacija). Dikhav jekhê zurale manušês pe feljastra, kaj dikhêl interesirime pe vulica (interpretacija).

Le fotografije te cîrden tu

Dikh e fotografija lašes. Pala kodja ramosar:
Save gîndur, save asocijacije aven tukê?
Save hačarimata len tu kana dikhês kača fotografija?
So perel tu godjate kana dikhês kača fotografija?

Arakh jekhê partneros taj pařuv lesa ċire impresije.

Po agor mothon ando plenumo pĳterdes taj pe sĳdjar le gĳndur, le haċarimata, le asociacije ka sĳ tume.

Dialogo bi svatongo

Formirin řtare řzenengê grupe. Len jek xĳrtija. Dikhĳn e fotografija desja lařes. Ćiden vorbakê adjektivur, save maladjon, pala tumaro gĳndo, pala patretoski deskripcija. Jek řeno/řeji teljarel te ramol o angluno adjektivo pe xĳrtija taj anzarel e xĳrtija bi vorbako le avreskê/la averakê maj dur. Kodja kĳren maj butivar. Phanden tumen jakha avera grupasa taj dikhĳn sode zajedniċki punktur taj sode diferencije arakhĳn mařkar tumare deskripcije. Kĳren jek notacija kata l' rezultatur. Prezendirin tumare rezultatur le plenumoskê.

Varijanta:

O siċaritori/e siċaritorka projiciril jek fotografija po zĳdo. Le studentur/studentkinje dikhĳn la lařes, von vuřten taj ramon peskê impresije pe tabla vaj pe 'k plakato. Von kĳren kodja bi vorbengo kadiċi but vrjama, ři khanikas naj maj but neve ideje.

Anglune impresije

Dikh vuni sekunde pe fotografija. Kana kĳres buċi po kompjuteri mĳk e fotografija rigate taj na maj dikh pe late. Ramosar pe 'k xĳrtija, so perel tukê spontano pe godji. Akana dikh pale pe fotografija taj maj ramosar so perel tukê godjate vaj buhljar ċire anglune notice.

Varijanta:

O siċaritori/e siċaritorka projiciril jek fotografija po zĳdo, taj khosel la pala vuni sekunde, taj le studentur/studentkinje ramon spontano peskê impresije. Pala kodja projiciril o siċaritori/ e siċaritorka e fotografija maj jeg data po zĳdo taj le studentur buhljaren peskê anglune notice.

Super-angularno zumo

Dikh e fotografija lařes. Pala kodja kĳr kako eksperimento:

Lařar ċe jakha po super-angularno zumo, kodja buřel, zumav te dikhĳs o antrego patreto.

řaj kĳ musaj te les o patreto ande ċo vas taj te durjares les tutar, te dikhĳs les de maj dural.

Te kĳresa buċi po kompjuteri, sĳ te vuřtes taj te thos jeg paso kata o monitori palpale.

Pala kodja lařar ċe jakha po zumo, kodja buřel, zumav te dikhĳs numa jeg detajlo.

Pala kodja řa palaple po super-angularno zumo taj tho ċe jakha maj jeg data po zumo taj dikh numa jeg detajlo desja lařes. Arakh jek partnero taj sĳkav leskê ċire zumoskê detajlur, kodolasa kaj řudjis les, te phandavel maj anglal peskê jakha. Pala kodja vuřar o patreto parnja xĳrtijakê patranca, kadja, kĳ numa o detajlo ařel bivuřardo taj řaj diċol. Akana motho ċe partneroskê, te pĳtrel peskê jakha taj te dikhĳl o detajlo. Pařuven tumare thana.

O than anglal – o than palal / o mařkar – e rig

Dikh e fotografija lařes taj le sama miřto, so řaj te dikhĳs po than le patretosko anglal taj kodja so sĳ palal? So sĳ pe patretosko mařkar taj so sĳ pe rig le patretoskĳ?

Savo efekto ankelel kodolestar? De tu godji, dali sas kodja le fotografosko ciljo vaj na?

Fotografijakê sektorur

Le jek parnja xîrtijako patrin taj vušar patretoskê kotora. Mêk numa $\frac{1}{3}$ kata e opruji rig pîterdi taj le koncentririme sama so dikhês, pala kodja mêk $\frac{1}{3}$ kata e paluji rig pîterdi, palal dikh o maškar. Ažutimasa kata maj but parne xîrtijakê patrja šaj te dikhês sja maj cîkne detajlur. So šaj te les sama? Sar paŕuglol kodolasa ċiri percepcija?

Phir le fotografije

Mêk te phiren ċe jakha paj fotografija. Gîndisar, tu liċno phires inċa v' inċa paj fotografija. So šaj te ašunes (bašimos, glasur, svatur, fraze)? So sungas? So haċares?

Varianta:

Mêk te phiren ċe jakha paj fotografija. Gîndisar tu žas po drom taj aves ande kodo gav, so šaj te les sama pe kado momento taj sar haċares tu? Ramosar pa kodja so dikhês taj so haċares.

Pušen le fotografije

Dikh e fotografija lašes: Puš kata e fotografija:

Me ċudiv ma, te/pa...

Kamav te žanav, te...

Me pušav ma, te...

Arakhên titulur pala fotografije

Formirin trine manušêngê grupe. Gîndin ande tumen, kê tumen sen žurnalistur taj sen pe 'k redakcijako bêšimos. E fotografija kam avel pe angluji rig kata tumaro žurnalo. Arakhên šêrutne anava taj formirin xarne informacije kaj aven tala o patreto. Prezentirin le rezultatur la klasakê plenumoskê.

Žuvindisaren fotografije

Losar jeke ženes andaj fotografija taj ramosar pa leste jek xarni biografija: Anav, sode bêršengo sî lo, leskî maj bari želja, leskî maj bari dar. Motho andaj perspektiva kadale manušêski kaj sî pe fotografija, so pecisajlo po momento kaj cîrde lestar kaċa fotografija. Pala kodja motho, sar sas e situacija 10 minutur anglal.

Le fotografije vorbin: Gîndongê balonur

Losar jeke ženes vaj do ženen andaj fotografija taj gîndisar pala soste maren von peski godji ande kodo momento. Cîrtosar jeg balono taj ramosar le ženengê gîndur pe leste. Pala kodja formirin jek trine ženengi grupa taj paŕuven pa kodja tumare gîndur. Kon losardja save ženes taj anda soste? Sî le gîndur similarni vaj diferentni?

Fotografije kêren svato: Dialogo

Losar do ženem andaj fotografija taj gîndisar ande tute, te von kêren svato jekh – avresa.
Ramosar jek xarno dialogo maškar le duj žene.

Varianta:

Losar do ženem andaj fotografija taj gîndisar ande tute, so daštinas von te phenen pe kado momento.

Cîrtosar balonur taj ramosar ande lende le ženengê svatur, so von phenen.

Paŕuglimos kata l' perspektive

Gîndisar, tu ašês pe aver rig la vulicaki taj les sama so katka pecil pe.
Ramosar pa kodja so ljan sama.

Perspektivično mothavimos

Gîndisar tu te avesas jeg ženo pe fotografija, taj dikhês sar jeg opservatori palal sja so pecil pe.
Ramosar ćire amaleske lil taj ramosar leskê će opservacije taj će gîndur.

Perspektivengo paŕuglimos

Dikhên lašes e fotografija. Formirin cîkne grupe. Formirin jeg grupa savi sîkavel gestikulacijasa taj mimikasa kodja, so sî pe fotografija. Len sama vi pe sja le detajlur, pe mimika, gestika, pozicija taj vi pa kodja, so sî po maškar la fotografijako. Pala kodja den tumen godji, sar dićolas e fotografija, te kêrdasas la jeg ženo kaj sî pe kaća fotografija. So kam tholas vov po maškar le patretosko? Savi mesaža kamelas vov te mothol amengê?

Maj anglal – Akana – Palal

Formirin cîkne grupe. Athoska reproducirin e fotografija gestikasa, mimikasa, len sama vi pe sja le detajlur. Den tumen godji, so pecisajlo panž minatur anglal taj so kam pecila pe panž minatur palal, reproducirin vi kadala pozicije.

Prezentirin tumare poze le plenumoskê. Le opservatorja phandaven peskê jakha kana prezentiril pe e angluji poza pe bina. Pe vorba „pîtren tumare jakha“ pîtren von le jakha taj dikhên e poza vuni sekunde. Pala kodja von phandaven pale peskê jakha. Kadja kam kêren pe li trin poze. Ando šêro la publikako kêrdol pe kodja sama jek skurto filmo.

Diferentni perspektive

Dikhên lašes e fotografija. Formirin cîkne grupe. Adoptirin le perspektive kata svako ženo kaj sî pe fotografija, aj kodja jek pala aver. Mothon andaj partikularno perspektiva kata l' diferentni žene, so pecil pe ando momento.

Eksemplur Anda L' Sićimaskê Materijalur

Bučaki patrin A.1

Čiton le fotografije

„Čitosar“ e fotografija sar jek teksto, opral kataj stîngo rig ži tele ži kaj čači rig, linija palaj linija. Lašes le sama pe sja le detajlur.

Fotografijkê sekturur

Le jek parnja xîrtijako patrin taj vušar patretoskê kotora. Mêk numa $\frac{1}{3}$ kata e opruji rig pîterdi taj le koncentririme sama so dikhês, pala kodja mêk $\frac{1}{3}$ kata e paluji rig pîterdi, palal dikh o maškar. Ažutimasa kata maj but parne xîrtijakê patrja šaj te dikhês sja maj cîkne detajlur. So šaj te les sama? Sar paŕuglol kodolasa čiri percepcija?

Arakhên titulur pala fotografije

Formirin trine manušêngê grupe. Gîndin ande tumen, kê tumen sen žurnalistur taj sen pe 'k redakcijako bêšimos. E fotografija kam avel pe angluji rig kata tumaro žurnalo. Arakhên šêrutne anava taj formirin xarne informacije kaj aven tala o patreto. Prezentirin le rezultatur la klasakê plenumoskê.

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocide.eu e rig A.1. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj le detajlongê informacije paj fotografija. Arakhên kana, kastar taj pala soste cîrdisajli kaća fotografija.

Bučaki patrin A.3

Super-angularno zumo

Dikh e fotografija lašes. Pala kodja kêr kako eksperimento:

Lašar će jakha po super-angularno zumo, kodja bušel, zumav te dikhês o antrego patreto. Šaj kê musaj te les o patreto ande čo vas taj te durjares les tutar, te dikhês les de maj dural. Te kêresa bući po kompjuteri, sî te vuštes taj te thos jeg paso kata o monitori palpale. Pala kodja lašar će jakha po zumo, kodja bušel, zumav te dikhês numa jeg detajlo. Pala kodja ža palpale po super-angularno zumo taj tho će jakha maj jeg data po zumo taj dikh numa jeg detajlo desja lašes. Arakh jek partnero taj sîkav leskê čire zumoskê detajlur, kodolasa kaj řudjis les te phandavel maj anglal peskê jakha. Pala kodja vušar o patreto parnja xîrtijakê patrganca, kadja, kê numa o detajlo ašêl bivušardo taj šaj dićol. Akana motho će partnerskê, te pîtrek peskê jakha taj te dikhêl o detajlo. Pařuven tumare thana.

Puś le fotografije

Dikh e fotografija laśes: Puś kata e fotografija:

- _ Me čudiv ma, te/pa...
- _ Kamav te žanav, te...
- _ Puśav ma, te...

Le puśimata ċiden pe ando plenumo taj o siċaritori ramol len pe 'k plakato.

Pretpostavke

- _ Pala soste sluŝil e fotografija?
- _ Sostar ċirdisajli?
- _ Savi impresija kamel te del e fotografija?
- _ Savi mesaŝa trobul te del?

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocide.eu e rig A.3. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj detajlongê informacije paj fotografija. Arakhên, kana, kastar taj pala soste ċirdisajli kaĉa fotografija. Zumaven te den anglal pe l' puśimata taj dikhên sode sas tumare pretpostavke malade taj vorta.

Buĉaki patrin A.6

Andruno monitori

Dikh e fotografija laśes. Pala kodja phandav ĉe jakha. Akana projicirisar e fotografija ande ĉe gîndur pe 'k monitori, taj mêk te lel o patreto ċiri sama. Pîter ĉe jakha taj kêr jeg komperacija maŝkar ċiro imaginarno patreto ka monitori taj maŝkar e ĉaĉi fotografija. Arakhês diferencije maŝkar le duj patretur?

Paŝuglimos kata l' perspektive

Gîndisar, tu aśes pe aver rig la vulicaki taj les sama so katka pecil pe. Ramosar pa kodja so ljan sama.

Maj anglal – akana – palal

Formirin ĉîkne grupe (maksimalno panž žene). Athoska reproducirin e fotografija gestikasa, mimikasa, len sama vi pe sja le detajlur. Den tumen godji so pecisajlo panž minutur anglal taj so kam pecila pe panž minutur palal, reproducirin vi kadala pozicije. Prezentirin tumare poze le plenumoskê. Le opservatorja phandaven peskê jakha, kana prezentiril pe e angluji poza pe bina. Pe vorba „pîtren tumare jakha“ pîtren von le jakha taj dikhên e poza vuni sekunde. Pala kodja von phandaven pale peskê jakha. Kadja kam kêren pe li trin poze. Ando ŝêro la publikako kêrdol pe kodja sama jek skurto filmo.

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocide.eu e rig A.6. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj detajlongê informacije paj fotografija. Arakhên kana, kastar taj pala soste cîrdisajli kaça fotografija.

Buçaki patrin B.3

Fotografije mothon

Arakh jek partnero. O „A“ phandavel peskê jakha. O “B” kêrel palaj “A” jek detajlno deskripcija, xatam le koñe amaleskê. Importantno sî, te mothol pe samo kodja, so čačimasa šaj te dikhêl pe. Pala kodja mothol o „A“ phandade jakhêncã, savo patreto vov dikhêl. Pala kodja pîtrej voj peskê jakha taj kêrel komparacija mařkar pesko imaginarno patreto taj e čači fotografija.

Importantno sî, te le studentur siçon lašes e diferencija mařkar deskripcija taj interpretacija: Dikhav jekhê vuče manušes pe feljastra, kaj dikhêl dopař phandade jakhêncã pe vulica (opservacija). Dikhav jekhê zurale manušes pe feljastra, kaj dikhêl interesuime pe vulica (interpretacija)

Fotografije kêren svato: Dialogo

Losar do ženem andaj fotografija taj gîndisar ande tute, te von kêren svato jekh – avresa. Ramosar jek xarno dialogo mařkar le duj žene.

Varianta:

Losar do ženem andaj fotografija taj gîndisar ande tute, so dařtinas von te phenen pe kado momento. Cîrtosar balonur taj ramosar ande lende le ženengê svatur, so von phenen.

Diferentni perspektive

Dikhên maj jeg data lašes e fotografija. Formirin jek cîkni grupa. Adoptirin le perspektive kata svako ženo kata l' trin žene kaj sî pe fotografija anglal, aj pala kodja kata jek ženo kaj sî po patreto palal. Mothon andaj partikularno perspektiva kata l' diferentni žene po patreto, so pecil pe ando momento.

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocide.eu e rig B.3. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj detajlongê informacije paj fotografija. Arakhên kana, kastar taj pala soste cîrdisajli kaça fotografija.

Bučaki patrin B.7

Phir le fotografije

Mêk te phiren će jakha paj fotografija. Gîndisar, tu lično phires inča v' inča paj fotografija.

So šaj te ašunes (bašimos, glasur, svatur, fraze)? So sungas? So hačares?

Varianta:

Mêk te phiren će jakha paj fotografija. Gîndisar tu žas po drom taj aves ande kodo gav. So šaj te les sama pe kado momento taj sar hačares tu? Ramosar pa kodja so dikhês taj so hačares.

O than anglal –o than palal

Dikh e fotografija maj jeg data lašes taj le sama mišto, kas šaj te dikhês po than le patretosko anglal taj kas palal? Savo efekto anklel kodolestar? De tu godji, dali sas kodja le fotografosko ciljo vaj na?

Le fotografije vorbin: Gîndongê balonur

Losar jeke ženes, vaj do ženen kaj sî pe fotografija anglal taj jeke ženes, vaj do ženen kaj sî pe fotografija palal taj gîndisar, pala soste maren von peski godji ande kodo momento. Cîrtosar jeg balono taj ramosar le ženengê gîndur pe leste. Pala kodja formirin jekê trine ženengi grupa taj pařuven pa kodja tumare gîndur. Kon losardja save ženes taj anda soste? Sî le gîndur similarni vaj diferentni?

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocide.eu e rig B.7. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj detajlongê informacije paj fotografija.

Arakhên kana, kastar taj pala soste cîrdisajli kača fotografija.

Bučaki patrin C.2

Dialogo bi svatongo

Formirin štare ženengê grupe. Len jek xîrtija. Dikhên e fotografija desja lašes. Cîden vorbakê adjektivur, save maladjon, pala tumaro gîndo, pala patretoski deskripcija. Jek ženo/žeji telajarel te ramol o angluno adjektivo pe xîrtija taj anzarel e xîrtija bi vorbako le avreskê/la averakê maj dur. Kodja kêren maj butivar. Phanden tumen jekha avera grupasa taj dikhên sode zajednički punktur taj sode diferencije arakhên maškar tumare deskripcije. Kêren jek notacija kata l' rezultatur. Prezentirin tumare rezultatur le plenumoskê.

Varijanta:

O sičaritori/e sičaritorka projiciril jek fotografija po zîdo. Le studentur/studentkinje dikhên la lašes, von vušten taj ramon peskê impresije pe tabla vaj pe 'k plakato. Von kêren kodja bi vorbengo kadiči vrjama, ži khanikas naj maj but neve ideje.

Pušen le fotografije

Dikh e fotografija lašes: Puš kata e fotografija:

_ Me čudiv ma, te/pa...

_ Kamav te žanav, te...

_ Me pušav ma, te...

Le pušimata aven ando plenumo čidine taj o sičaritori ramol len pe 'k plakato.

Perspektivengo paŕuglimos

Formirin cîkne grupe. Formirin jeg grupa savi sîkavel gestikulacijasa taj mimikasa kodja, so sî pe fotografijako maškar. Len sama vi pe sja le detaljur, pe mimika, gestika, pozicija taj vi pa kodja, so sî po maškar la fotografijako. Pala kodja den tumen godji, sar bi dičolas e fotografija te kêrdisas la e žuvli kaj sî pe kača fotografija. So kam tholas voj po maškar le patretosko? Savi mesaža motholas voj amengê? Thon pašê kak grupaki poza palaj ilustracija. Presentirin li duj poze le plenumoskê.

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocide.eu e rig C.2. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj detaljlongê informacije paj fotografija.

Arakhên kana, kastar taj pala soste cîrdisajli kača fotografija. Zumaven te den anglal pe opre thode pušimata.

Bućaki patrin C.10

Le fotografije te cîrden tut

Dikh e fotografija lašes. Pala kodja ramosar:

_ Save gîndur, save asocijacije aven tukê?

_ Save hačarimata len tu kana dikhês kača fotografija?

_ So perel tu godjate kana dikhês kača fotografija?

Arakh jekhê partneros taj pařuv lesa čire impresije.

Po agor motho ando plenumo pîterdes taj pe sîdjar le gîndur, le hačarimata, le asocijacije kaj sî tu.

O than anglal – o than palal

Dikh e fotografija maj jeg data lašes taj le sama mišto, so šaj te dikhês po than le patretosko anglal taj so šaj te dikhês palal? Savo efekto ankelel kodolesar? De tu godji, dali sas kodja le fotografosko ciljo vaj na?

Arakhên titulur pala fotografije

Formirin cîkne grupe. Gîndin ande tumen, kê tumen sen žurnalistur taj sen pe 'k redakcijako bêšîmos. E fotografija kam avel pe angluji rig kata tumaro žurnalo. Arakhên šêrutne anava taj formirin xarne informacije kaj aven tala o patreto. Presentirin o rezultato le plenumoskê.

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocide.eu e rig C.10. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj detajlongê informacije paj fotografija. Arakhên kana, kastar taj pala soste cîrdisajli kaça fotografija.

Bućaki patrin D.8

Anglune impresije

Dikh vuni sekunde pe fotografija. Kana kêres bući po kompjuteri mêk e fotografija rigate taj na maj dikh pe late. Ramosar pe 'k xîrtija so perel tuke spontano pe godji. Akana dikh pale pe fotografija taj maj ramosar so perel tukê godjate taj buhljar çire anglune notice.

Varijanta:

O siçaritori/e siçaritorka projiciril jek fotografija po zîdo, taj khosel la pala vuni sekunde, taj le studentur/studentkinje ramon spontano peskê impresije. Pala kodja projiciril o siçaritori/e siçaritorka e fotografija maj jeg data po zîdo taj le studentur buhljaren taj lašaren peskê notice.

Pušen le fotografije

Dikh e fotografija lašes: Puś paj fotografija:

- Me čudiv ma, te/pa...
- Kamav te žanav, te...
- Me pušav ma, te...

Le pušimata aven ando plenumo čidine taj o siçaritori ramol len pe 'k plakato.

Perspektivično mothavimos

Gîndisar, tu te avesas o šavořo pe fotografija, savo dikhêl kata la baraki rig so pecil pe. Ramosar će amaleskê lil taj ramosar leskê çire opservacije taj çire gîndur.

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocide.eu e rig D.8. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj detajlongê informacije paj fotografija. Arakhên kana, kastar taj pala soste cîrdisajli kaça fotografija.

Adicionalni materialije: HODININ U KUNŠTÁTU

Dialogo bi svatongo

Formirin štare ženengê grupe. Len jek xîrtija. Dikhên e fotografija desja lašes. Ćiden vorbakê adjektivur, save maladjon, pala tumaro gîndo, pala patretoski deskripcija. Jek ženo/žeji teljarel te ramol o angluno adjektivo pe xîrtija taj anzarel e xîrtija bi vorbako le avreskê/la averakê maj dur. Kodja kêren maj butivar. Phanden tumen jekha avera grupasa taj dikhên sode zajednički punktur taj sode diferencije arakhên maškar tumare deskripcije. Kêren jek notacija kata l' rezultatur. Prezentirin tumare rezultatur le plenumoskê.

Varijanta:

O sičaritori/e sičaritorka projiciril jek fotografija po zîdo. Le studentur/studentkinje dikhên la lašes, von vušten taj ramon peskê impresije pe tabla vaj pe 'k plakato. Von kêren kodja bi vorbengo kadiči vrjama, ži khanikas naj maj but neve ideje.

Žuvindisaren fotografije

Losar jekê ženes andaj fotografija taj ramosar pala leste jek xarni biografija: Anav, sode bêršengo sî lo, leski maj bari želja, leski maj bari dar. Motho andaj perspektiva kadale manušeski kaj sî pe fotografija, so pecisajlo po momento kaj cîrde lestar kaća fotografija. Pala kodja motho so pecisajlo 10 minutur anglal. So sî ċiri sugestija, so kam avel 10 minutur palal?

Fotografijengo ciljo

Roden pe *homepage* www.romasintigenocċide.eu e riĝ HODONIN U KUNŠTÁTU. Kêren jek komparacija kata tumare impresije taj kata kodja, so mothon le tekstoskê taj detajlongê informacije paj fotografija. Arakhên kana, kastar taj pala soste cîrdisajli kaća fotografija.

SAR KĚRDILE LE STEREOTIPUR KATA L' HISTORIJKĚ PATRETUR – SOSTAR TAJ SAR ŠAJ TE DEKONSTRUJIN PE KASAVE PATRETUR Robert Sigel

E historija naj numa jek prezentacija kodolestar so nakhlo. E historija sî vi losarimos, evaluacija, konekcija taj o pušimos sostar. Historičarja sî aktivistički ekspertur ande kodo proceso. Lengi buči taj lengo aktivitetu či ankêrdol nangê thaneste nego ande konkretni socijetete. O rezultato kata kodo aktivitetu sî e historija, savi ramol pe taj prezentiril pe: Jek specifično historično narativo.

Kadala historični narativur sî anda kodja konstrukcije. Kaj narativongi konstrukcije formirin pe *self-images* taj *external images*. Patretur pa peski grupa sar *self-images* (familija, etnija, nacija, džendero, religiozno grupa, etc.), taj patretur kata aver grupe sar *external images* (familija, etnija, nacija, religiozno grupa, etc.). Palaj formacija kata kasave patretur služin stereotipur, kodja sî, te des varekas jek atributo te sî les specifični xarakteristike taj ankêrimaskê norme. Stereotipur taj predrasude naj identični. Predrasude uključin sadajek negativni atributur – atributur ande forma kata stereotipur šaj te aven pozitivno, negativno vaj neutralno.

Historični narativur taj le patretur ande lende permanentno sî te mêsurin pe taj evaluirin pe pesko realiteto. Patretur, *self-images* taj *external images* šaj te kêrdon stereotipur. Kadala stereotipur durjaren pe sja maj but kata o realiteto taj či maj sîkaven jek patreto le realitetosko. So maj klaro sîkavel pe o imperativo te dikhêl pe kritično o patreto kata l' takozvani „Zigeuner“. Kado patreto sas but vrjama taj sî ži adjes jek zurardo stereotipo, dur kata svako realiteto. Kado patreto sas e baza kataj stigmatizacija, kataj deprivacija, kata o progono taj kata o genocido.

E verifikacija taj revizija kata historički narativur taj kata l' patretur kaj uključil, sî vi jek komponenta kata historijako sićimos, taj kodja ande sićimaskê procesur kaj sî ande škola taj kaj sî avrjal kataj škola. O proceso kata takozvano dekonstrukcija sî kasavi verifikacija. E dekonstrukcija sîkavel o proceso, sar kêrdol jek historijako narativo, kodolasa kaj sîkavel peski konstrukcija. Pe dekonstrukcija kata narativo thon pe bazični gîndur thaj pušimata:

- _ Šaj te verificiril pe o sîkado pecimos?
- _ Sî o sîkado pecimos reprezentativno?
- _ Save konekcije, razlogur, konsekvencije spomenin pe ande reprezentacija?
- _ Save konekcije, razlogur taj konsekvencije sî biverificirime sugeririme?
- _ Save posibli konekcije, razlogur taj konsekvencije či line pe sama?
- _ Save aver, diferentni, divergentni, kontrarni argumentur taj eksplikacije egzistirin?
- _ Save interese šaj te aven garade pala jeg partikularno prezentacija?

Pala stereotipongi dekonstrukcija šaj thon pe diferentni didaktični pasur. Le metodengo losarimos sî dependentno kata maj but faktorur: Le studentongê bêrš, lengo žanglimos źi akana, lengi pušimaski kompetencija, lengi kompetencija te šaj te haznin partikularni metode, lengi kritikaki zor, lengi gîndimaski kompetencija etc. Le maj but kata kadala faktorur važin vi pala l' sićaritorja.

Le materijalur pe kaća webside pîtren but drama palaj implementacija kata kadala metode.

Paŕuglimos kata l' perspektive:

O paŕuglimos kata l' perspektive sî, te zumaves te dikhês ekhe avêre manušês leskê jakhenca. Numa kodja značil vi kodja, te dikhês tut taj čiri grupa avere manušeskê jakhenca, te dikhês tu tut anda leski perspektiva.

O zumavimos te paŕuves le perspektive taj te thos tu ande 'k avreski perspektiva naj ušoro. Jek teljarimasko punkto kata perspektivengo paŕuglimos sî rolengê khêlimata, save sî jek forma kata vizualizacija, sî, te ramos djeseskê notice, sî, te ramos lila, sî, te ramos djiljakê tekstur taj aver forme artistickona ekspresijasa.

O opservatori sar marturo

Vi kado slućajo sî po agor jek perspektivongo paŕuglimos: Palaj independentno evaluacija kata kak pecimos thol pe jeg neutralno opservatori. Jek lašo drom pe kaća sama sî po eksempla jek rolengo khêlimos pe krisaki sama vaj aver jek krisako proceso, kaj rodel pe o čačimos. Kaća metoda sî vorta pe têrne ženengi sama, kê len sî len jek zuralo moralosko haćarimos pala o čačimos.

O ženo taj e grupa – so sî malado, so naj malado:

Ande l' grupengê stereotiposkê prezentacije araxhadon sakana generalizacije, kê von či len sama pe individualiteto kata svako partikularno grupako membro taj avtomatično ignorišîn diferencije taj divergencije. E ilustracija kata diverzni praktike taj tradicije sîkavel kodja. Po eksempla le diferentni tradicije ka xabe, kaj skafidi, regule taj norme ande familija vaj hodinimaskê ekspektacije taj performacije sîkaven kodja lašes. Le manušêski individualno percepcija anda pesko trajo šaj haznil pe sar analitičko instrumento: O *self-image* pa korčo peski grupa (la školaki klasa, e familija, la etnijaki grupa, e rasa, la religijaki komuna etc.) xasarel peski hermetično koherencija aj kodja važil vi pala *external images*.

Biografije te mothon pe pe nevo modo vaj te mothon pe maj dur:

Řom taj Sinti – taj vi membrur kata aver progonime grupe – sî len biografije, kaj sas zorasa ašade. Le biografije kata l' manuš, save nakhle žuvindes o progono, taj save trajin maj dur, von trajin maj dur numa tala phare traumatični implikacije. Te mothon von peskê traumatični biografije ži adjes, kodja del amen e šansa, te formiris alternative taj te slobodisaras amen kata l' stereotipični grupengi perspektiva.

Kadala taj aver didaktični metode pîtren amengê le vudara karing fundamentalni gîndur taj pušimata kaj spomenisardjam len maj anglal. Pe konkretno parcionalno konteksto angêren amen, ži ka jeg detajlirime stereotipongi opservacija, analiza taj diskusija taj ži kaj lengi geneza, eksplanacija taj lengê efektur.

Jeg detajlirime faktualno žanglimos sî o fundamento kata svako dekonstrukcija; le materijalur pe kača *webside* den amen kodo instrumento te haznis les.